OLIY TA’LIM TASHKILOTLARI MILLIY REYTINGIDA NATIJALARNI BOSHQARUV QARORLARIGA TRANSFORMATSIYA QILISH MEXANIZMINI SHAKLLANTIRISH

Mamajonova Muxlisaxon Muzaffar qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mukhlisamamajonova0080@gmail.com

Annotatsiya. *Tezisda oliy ta’lim tashkilotlari milliy reytingini yuritish tartibini belgilovchi Nizomning (ro‘yxat raqami 3783) bandma-band normativ tahlili natijalari keltirilgan. Tahlil Nizom ma’lumotlarni shakllantirish, verifikatsiya qilish, ballarni hisoblash va natijalarni e’lon qilish bosqichlarini batafsil tartibga solishini, reyting maqsadlaridan biri sifatida esa strategik qarorlar uchun asos yaratishni belgilashini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, mazkur hujjat doirasida baholash natijasini diagnostika, boshqaruv qarori, tuzatish chorasi va qayta baholashga aylantiruvchi operatsional sikl nazarda tutilmagan. Aniqlangan bo‘shliqni bartaraf etish uchun besh bosqichli mexanizm taklif etilib, u Nizomdagi mavjud kalendar muddatlariga moslashtirilgan.*

Kalit so‘zlar: *milliy reyting, oliy ta’lim tashkiloti, boshqaruv qarori, monitoring sikli, normativ tahlil, ta’lim sifati.*

Abstract. *This thesis presents a clause-by-clause normative analysis of the Regulation on the National Ranking of Higher Education Institutions of Uzbekistan (registration No. 3783). The analysis shows that the Regulation sets out in detail the stages of data submission, verification, scoring, and publication of results, and names the creation of a basis for strategic decisions among the ranking's objectives. However, the Regulation does not provide an operational cycle that turns assessment results into diagnosis, management decisions, corrective action and re-measurement. To address this gap, a five-stage mechanism is proposed and aligned with the calendar deadlines already set by the Regulation.*

Keywords: *national ranking, higher education institution, management decision, monitoring cycle, normative analysis, education quality.*

Аннотация. *В тезисе представлены результаты постатейного нормативного анализа Положения о ведении национального рейтинга*

организаций высшего образования Узбекистана (регистрационный № 3783). Анализ показал, что Положение детально регламентирует этапы формирования данных, верификации, расчёта баллов и публикации результатов, а в числе целей рейтинга называет создание основы для принятия стратегических решений. Вместе с тем в рамках данного документа не предусмотрен операционный цикл, преобразующий результаты оценки в диагностику, управленческое решение, корректирующие меры и повторное измерение. Для устранения выявленного пробела предложен пятиэтапный механизм, согласованный с календарными сроками, установленными Положением.

Ключевые слова: *национальный рейтинг, организация высшего образования, управленческое решение, цикл мониторинга, нормативный анализ, качество образования.*

KIRISH

Zamonaviy oliy ta’lim boshqaruvida reyting tizimlari nafaqat axborot manbai, balki institutsional xulq-atvorni shakllantiruvchi vositaga ham aylanib bormoqda. Reytinglarning davlat siyosati va universitetlar strategiyasiga ko‘rsatadigan ta’siri ilmiy adabiyotlarda keng tahlil qilingan [4]. V. Espeland va M. Sauder ommaviy baholash ko‘rsatkichlari baholanayotgan tashkilotlar faoliyatini o‘lchov yo‘nalishiga qarab qayta shakllantirishini, ya’ni reaktivlik hodisasini empirik asoslab bergan [5].

Biroq o‘lchov va hisobot amaliyotining kengayishi o‘z-o‘zidan faoliyat sifatining oshishiga olib kelmaydi. M. Power “audit jamiyati” konsepsiyasida tekshiruv va hisobot tartib-taomillari ayrim hollarda faoliyatni takomillashtirish vositasidan ko‘ra rasmiy tasdiq olish marosimiga aylanib qolishini ko‘rsatgan [6]. J. Muller esa ko‘rsatkichlar boshqaruv mulohazasi o‘rnini bosa boshlaganda yuzaga keladigan salbiy oqibatlarni tizimlashtirgan [7]. Leyden manifestida ham miqdoriy baholash ekspert bahosini almashtirmasligi, balki uni qo‘llab-quvvatlashi lozimligi ta’kidlangan [8].

Bundan kelib chiqib, milliy reyting tizimini tahlil qilishda ikki masalani farqlash zarur: tizim nimani va qanday o‘lchashi hamda o‘lchov natijasidan boshqaruvda qanday foydalanilishi. Muallifning oldingi ishida birinchi masala, ya’ni milliy reyting indikatorlarining xalqaro reyting tizimlari bilan muvofiqligi tahlil qilingan edi [9]. Mazkur tezis ikkinchi masalaga, ya’ni o‘lchovdan keyingi bosqichga bag‘ishlangan.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta’lim tashkilotlari milliy reytingini yuritish tartibini belgilovchi normativ hujjatda o‘lchov natijalarini boshqaruv qaroriga aylantirish masalasi qay darajada tartibga solinganini aniqlash hamda aniqlangan bo‘shliqni bartaraf etuvchi mexanizmni taklif etishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot obyekti sifatida Ta’lim sifatini ta’minlash milliy agentligi direktorining 2026-yil 6-fevraldagi 8-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan va Adliya vazirligida 2026-yil 28-fevralda 3783-son bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan Oliy ta’lim tashkilotlarining milliy reytingini yuritish to‘g‘risidagi nizom (keyingi o‘rinlarda Nizom) olindi [2]. Nizom O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 5-maydagi PF-76-son Farmoniga muvofiq qabul qilingan [1].

Tadqiqotda sifat tadqiqotlarida keng qo‘llaniladigan hujjatlarni tahlil qilish usulidan foydalanildi [10]. Nizomning 35 bandi va 3 ilovasi bandma-band o‘rganildi. Tahlil ikki bosqichda olib borildi: birinchi bosqichda hujjatda tartibga solingan bloklar aniqlanib, baholash jarayoni bosqichlari bo‘yicha guruhlandi; ikkinchi bosqichda natijalar e’lon qilinganidan keyingi bandlar ajratib olinib, ularning huquqiy tabiati (protsessual, sanksion yoki boshqaruv normasi) bo‘yicha tasniflandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil Nizom baholash jarayonining asosiy bosqichlarini batafsil va izchil tartibga solishini ko‘rsatdi. Hujjatda ma’lumot manbalari va ularni taqdim etish muddatlari, verifikatsiya tartibi, so‘rovnomalarni o‘tkazish shartlari, ta’lim tashkilotlarini toifalarga ajratish mezonlari, ballarni normallashtirish tartibi hamda natijalarni e’lon qilish muddatlari belgilangan (1-jadval).

1-jadval. 3783-son Nizomda tartibga solingan bloklar

T/r	Blok	Bandlar	Mazmuni
1	Milliy reyting maqsadlari	2-band	Besh maqsad belgilangan
2	Ma’lumot manbalari	6-9-bandlar	To‘rt manba, 1-fevral muddati
3	Verifikatsiya	10, 15, 26-bandlar	Tanlov asosida va qayta verifikatsiya
4	So‘rovnomalar	11-17-bandlar	Umummilliy va xalqaro obro‘ so‘rovnomasi
5	Toifalarga ajratish	18-23-bandlar	To‘rt toifa bo‘yicha guruhlash

T/r	Blok	Bandlar	Mazmuni
6	Ballarni hisoblash	24-25-bandlar	Normallashtirish va yakuniy o‘rin
7	Natijalarni e’lon qilish	27-28-bandlar	1-oktabr va 1-noyabr muddatlari
8	Shikoyat tartibi	30-34-bandlar	Muddatlar va qabul qilinadigan qarorlar

Manba: muallif tomonidan Nizom [2] asosida tuzilgan.

Tahlil uchun alohida ahamiyatga ega holat shundaki, Nizomning 2-bandida milliy reytingni yuritish maqsadlari qatorida sohani rivojlantirish bo‘yicha strategik qarorlar qabul qilish uchun asos yaratish belgilangan. Shu tariqa hujjat baholash natijasining boshqaruvdagi vazifasini oshkora e’tirof etadi va bu keyingi tahlil uchun normativ tayanch bo‘lib xizmat qiladi.

Nizomning 1-ilovasida keltirilgan sxema olti bosqichdan iborat bo‘lib, uning yakuniy bosqichi milliy reyting natijalarini e’lon qilishdir. Natijalar e’lon qilinganidan keyingi bandlarning huquqiy tabiati 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval. Natijalar e’lon qilinganidan keyingi bandlarning tasnifi

Band	Mazmuni	Norma turi
29-band	Yolg‘on ma’lumot uchun natijalarni bekor qilish	Sanksion
30-32-bandlar	Shikoyat berish huquqi va tartibi	Protsessual
33-34-bandlar	Shikoyat bo‘yicha qaror qabul qilish	Protsessual
35-band	Qoidabuzarlik uchun javobgarlik	Sanksion

Manba: muallif tahlili.

Tasnif natijalariga ko‘ra, natijalar e’lon qilinganidan keyingi barcha normalar protsessual yoki sanksion xususiyatga ega. Ularning birortasi ham ta’lim tashkilotidan yoki boshqaruv organidan baholash natijasi asosida muayyan boshqaruv harakatini amalga oshirishni talab qilmaydi.

Bandma-band tahlil natijasida Nizom doirasida quyidagilar belgilanmagani aniqlandi: past ko‘rsatkich bo‘yicha sabablarni tahlil qilish talabi; ta’lim tashkiloti tomonidan baholash natijasi asosida chora-tadbirlar rejasini qabul qilish majburiyati; ushbu reja bo‘yicha mas’ul bo‘linma va bajarish muddatlarini belgilash tartibi; keyingi hisobot siklida erishilgan o‘zgarishni qayta o‘lchash mexanizmi hamda

baholash natijasini ta’lim tashkiloti darajasidagi tuzatish chorasi bilan bog‘lash tartibi.

Shunday qilib, Nizomda o‘lchov arxitekturasi batafsil ishlab chiqilgan va qaror qabul qilish maqsadi oshkora belgilangan, biroq ushbu ikki elementni bog‘lovchi operatsional halqa mazkur hujjat doirasida ochiq qolgan.

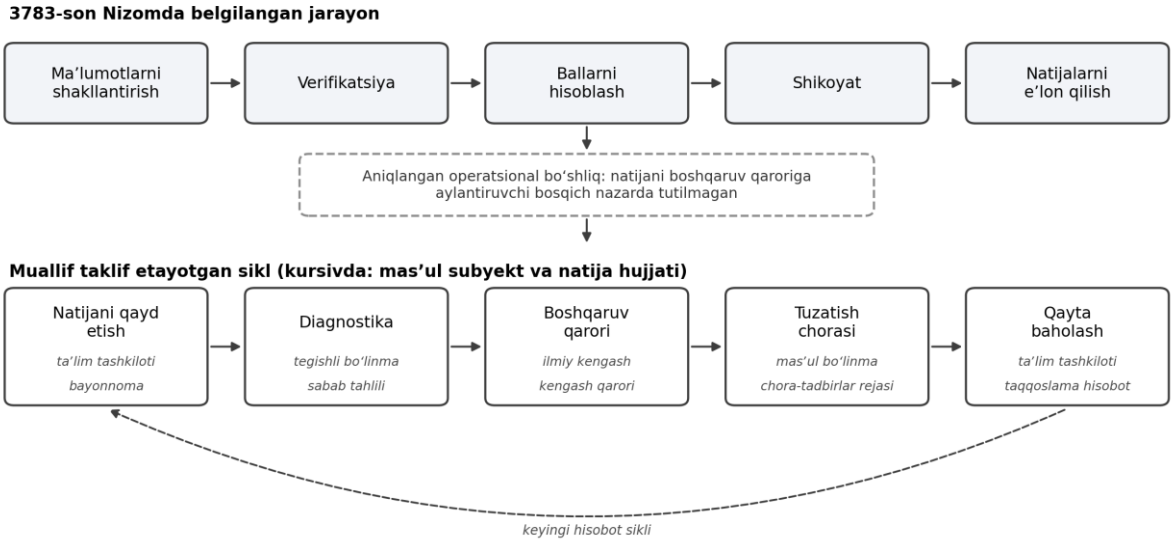
Aniqlangan bo‘shliqni talqin qilishda muhim chegara shartini hisobga olish lozim. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 10-apreldagi PF-58-son Farmoniga muvofiq 2027-yil 1-yanvardan boshlab milliy reyting natijalariga ko‘ra moliyaviy rag‘batlantirish tizimi yo‘lga qo‘yiladi [3]. Farmonda har bir toifa guruhiga mansub ta’lim tashkilotlarining 20 foizi 1-darajaga, 40 foizdan 2- va 3-darajalarga kiritilishi hamda ular darajasiga muvofiq rag‘batlantirilishi belgilangan.

Demak, tizim darajasida milliy reyting natijasi moliyalashtirish qarori bilan bog‘langan va tadqiqotda reyting natijasi boshqaruv qarorlari bilan umuman bog‘lanmagan degan da’vo ilgari surilmaydi. Aniqlangan bo‘shliq boshqa darajaga tegishli: ta’lim tashkilotining o‘zida past ko‘rsatkich bo‘yicha diagnostika o‘tkazish, tuzatish chorasini belgilash va keyingi siklda qayta baholash tartibi Nizomda nazarda tutilmagan. Boshqacha aytganda, tashqi rag‘bat mexanizmi shakllantirilgan, ichki tuzatish sikli esa ochiq qolgan. 2027-yildan boshlab bu holat bo‘shliqning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Mazkur bo‘shliq kamida uch yo‘nalishda boshqaruv samaradorligini cheklashi mumkin. Birinchidan, baholash natijasi bir martalik hodisaga aylanishi mumkin: e’londan so‘ng ko‘rsatkich muhokama qilinsa-da, uni rasmiy hujjatda qayd etish talab qilinmagani sababli keyingi davrda tekshirish qiyinlashadi. Ikkinchidan, o‘zgarish sabablarini aniqlash imkoniyati cheklanishi mumkin, chunki keyingi yil natijasini oldingi yilda qabul qilingan chora bilan uslubiy jihatdan bog‘lash tartibi mavjud emas. Uchinchidan, javobgarlik taqsimoti noaniq qolishi mumkin, zero baholash natijasi bo‘yicha ishlash qaysi bo‘linma zimmasiga yuklatilishi ko‘rsatilmagan. Mazkur mulohazalar normativ tahlilga asoslangan bo‘lib, ta’lim tashkilotlarining amaldagi faoliyatini empirik kuzatish natijalariga tayanmaydi.

Taklif etilayotgan mexanizm

Aniqlangan bo‘shliqni bartaraf etish uchun besh bosqichli sikl taklif etiladi. Mexanizmning asosiy tamoyiliga ko‘ra, har bir bosqich oldingi bosqichning hujjatlashtirilgan natijasiga tayanadi va keyingi bosqich uchun boshlang‘ich ma’lumotni shakllantiradi. Nizomda belgilangan jarayon, aniqlangan bo‘shliq va taklif etilayotgan sikl o‘rtasidagi bog‘liqlik 1-rasmda aks ettirilgan.

1-rasm. Nizomda belgilangan jarayon, aniqlangan bo‘shliq va taklif etilayotgan sikl

Manba: Nizom [2] va muallif taklifi asosida tuzilgan.

Rasmdan ko‘rinib turibdiki, Nizomda tartibga solingan jarayon natijalarni e’lon qilish bilan yakunlanadi, taklif etilayotgan sikl esa aynan shu nuqtadan boshlanadi. Har bir bosqich uchun mas’ul subyekt va natija hujjati belgilanadi, qayta baholash bosqichining keyingi hisobot sikliga ulanishi esa siklni yopiq tizimga aylantiradi. Natijada reyting ko‘rsatkichi bir martalik bahodan uzluksiz boshqaruv siklining boshlang‘ich ma’lumotiga aylanadi va keyingi davrdagi o‘zgarishni qabul qilingan chora bilan bog‘lash imkoni paydo bo‘ladi.

Taklif etilayotgan siklni Nizomdagi mavjud kalendar oralig‘iga integratsiya qilish mumkin. Natijalar 1-noyabrga qadar e’lon qilinadi, keyingi hisobot yili uchun ma’lumotlarni maxsus platformaga kiritish muddati esa 1-fevral etib belgilangan. Nizom doirasida 1-noyabrdan keyingi yilning 1-fevraligacha bo‘lgan davr uchun reyting natijalarini diagnostika va chora-tadbirlar rejasiga aylantirishga qaratilgan alohida bosqich nazarda tutilmagan, mazkur oraliq esa aynan shu vazifa uchun mos keladi (3-jadval).

3-jadval. Siklning mavjud kalendar muddatlariga joylashuvi

Davr	Mazmuni
1-oktabrga qadar	Ballar ta’lim tashkilotlariga yuboriladi (27-band)
1-noyabrga qadar	Natijalar e’lon qilinadi (28-band)
Noyabr-dekabr	Muallif taklifi: diagnostika va sabab tahlili
Yanvar	Muallif taklifi: boshqaruv qarori va chora-tadbirlar rejasi

Davr	Mazmuni
1-fevralga qadar	Yangi hisobot yili ma’lumotlari kiritiladi (8-band)

Manba: Nizom [2] muddatlari va muallif taklifi asosida tuzilgan.

Mexanizmning amaliy samarasi uch shartga bog‘liq. Birinchidan, diagnostika indikatorning yakuniy bali bilan emas, uni shakllantirgan dastlabki ko‘rsatkichlar bilan ishlashi lozim, aks holda sabab emas, oqibat tahlil qilinadi. Ikkinchidan, chora-tadbirlar rejasi o‘lchanadigan natija ko‘rsatkichini o‘z ichiga olishi kerak, chunki faqat shu holatda keyingi siklda qayta baholash ma’noga ega bo‘ladi. Uchinchidan, sikl alohida hisobot shakli sifatida emas, balki ilmiy kengash faoliyatining tarkibiy qismi sifatida ta’lim tashkilotining mavjud boshqaruv hujjatlari tizimiga integratsiya qilinishi maqsadga muvofiq.

Tadqiqot cheklovlari

Xulosalar faqat tahlil qilingan hujjat doirasida o‘rinli. Tadqiqotda O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida baholash natijalaridan foydalanish mexanizmi umuman mavjud emas degan da’vo ilgari surilmaydi: bunday tartib boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda yoki ta’lim tashkilotlarining ichki hujjatlarida belgilangan bo‘lishi mumkin va bu alohida tadqiqot predmeti hisoblanadi. Aniqlangan bo‘shliq aynan milliy reytingni yuritish tartibini belgilovchi hujjatga tegishli. Bundan tashqari, taklif etilayotgan sikl hozircha nazariy model bo‘lib, uning samaradorligini baholash amaliy sinov va keyingi hisobot sikllari bo‘yicha kuzatuvni talab qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bandma-band normativ tahlil 3783-son Nizom milliy reytingning o‘lchov arxitekturasini asosiy bosqichlar kesimida batafsil tartibga solishini va strategik qarorlar uchun asos yaratishni maqsad sifatida belgilashini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, baholash natijasini boshqaruv qaroriga aylantiruvchi operatsional sikl mazkur hujjat doirasida belgilanmagan, natijalar e’lon qilinganidan keyingi barcha normalar esa protsessual yoki sanksion xususiyatga ega.

Taklif etilayotgan besh bosqichli mexanizm ushbu bo‘shliqni bartaraf etishga qaratilgan bo‘lib, uni Nizomdagi mavjud kalendar oralig‘iga integratsiya qilish mumkin. PF-58-son Farmonga muvofiq 2027-yildan milliy reyting natijalari moliyaviy rag‘batlantirish bilan bog‘lanishini hisobga olsak, ta’lim tashkiloti darajasida diagnostika va tuzatish siklini shakllantirish alohida amaliy ahamiyat kasb etadi. Mexanizmning joriy etilishi milliy reyting natijalarini hisobot ko‘rsatkichidan ta’lim sifatini boshqarish vositasiga aylantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 5-maydagi PF-76-son “Ta’lim sifatini ta’minlash va ta’lim xizmatlari ko‘rsatish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. - URL: https://lex.uz/docs/7513052

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini ta’minlash milliy agentligi direktorining 2026-yil 6-fevraldagi 8-son “Oliy ta’lim tashkilotlarining milliy reytingini yuritish to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi buyrug‘i : O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2026-yil 28-fevralda 3783-son bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. - URL: https://lex.uz/docs/8067678

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 10-apreldagi PF-58-son “Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar tizimini takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. - URL: https://lex.uz/uz/docs/-8129755

4. Hazelkorn E. *Rankings and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence*. - 2nd ed. - London : Palgrave Macmillan, 2015. - 304 p. - DOI: 10.1057/9781137446671.

5. Espeland W. N., Sauder M. Rankings and reactivity: How public measures recreate social worlds // *American Journal of Sociology*. - 2007. - Vol. 113, No. 1. - P. 1-40. - DOI: 10.1086/517897.

6. Power M. *The Audit Society: Rituals of Verification*. - Oxford : Oxford University Press, 1997. - 183 p.

7. Muller J. Z. *The Tyranny of Metrics*. - Princeton : Princeton University Press, 2018. - 240 p.

8. Hicks D., Wouters P., Waltman L., de Rijcke S., Rafols I. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics // *Nature*. - 2015. - Vol. 520, No. 7548. - P. 429-431. - DOI: 10.1038/520429a.

9. Mamajonova M. M. Oliy ta’lim tashkilotlarining milliy va xalqaro reyting indikatorlari muvofiqligi: boshqaruv tahlili // “Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani to‘plami (2026-yil 25-fevral) = *Raqamli transformatsiya va sun’iy intellekt* : ilmiy elektron jurnal (maxsus son). - 2026. - B. 598-602.

10. Bowen G. A. Document analysis as a qualitative research method // *Qualitative Research Journal*. - 2009. - Vol. 9, No. 2. - P. 27-40. - DOI: 10.3316/QRJ0902027.